

A 14079

Григорій Омельченко

437

Ян Православ Ковбек

і

його українські симпатії.

Великому князю
Сергеевичу Рази
Франциску Ивановичу Мещерякову

✓ Из книги.

19 20-
1118

Ян Православ Ковбек
1805—1854.

Григорій Омельченко

Ян Православ Ковбек

і

його українські симпатії.

192462.

Накладом видавництва „Чесько-Українська Книга“ 1933., ч. 8.

92 (Ковбек)

ЯН ПРАВОСЛАВ КОВБЕК І ЙОГО УКРАЇНСЬКІ СИМПАТІЇ.*)

Студіюючи свою мову, чеські дослідники початку ХІХ. в. присвячували одночасно увагу й російській мові й російському народові взагалі, як найбільшому й головно — незалежному слав'янському народові. Перемога Росії над Наполеоном сильно піднесла її в очах чехів. Вацлав Свобода в оді «Мир у Європі» висловлює свої сподівання, що «обновлення Європи, як фенікса, в полум'ї Москви буде й обновленням чеського народу». Громадка в «*Prvotin*-ах» (9/VII, 1814) указує на зв'язок нового європейського життя з поведінкою Росії. Коли росіяни опанували Париж, чеські поети (чеською й німецькою мовою) високим стилем оспівували цю подію (Йозеф Равтенкранц, Александер Уль, Марек, Гербст). На пам'ятку звільнення Європи вибито чавунну медалью з чеським написом: «Франц, Александер, Фрідріх помстилися за страждання народів.» Поет С. Патрчка в рочистою одою оспівує царя Александра, що звільнив тільки народів зпід Наполеонового ярма. А. Марек у творі, зверненому до Юнгмана (*Nové básně*), висловлює загальний настрій чеських патріотів словами: «Відтіля, зі Сходу, віє дух Славії, туди з надією звертають слав'яни очі...» Челяковський не може жити без російської книги, ще більше, він вирішив «умерти не в австрійській землі, а в Росії», щось, для нього «самого незрозуміле, тягне його туди»; там він сподівався «бути корисним для своєї батьківщини!»

Така духовна атмосфера, що оточувала чеського інтелігента, впливала на його розум, почуття, всі його симпатії зверталися на Схід. Але ж на Сході він бачив лише росіян; українців як окремого народу на початку ХІХ. в. чехи зовсім собі не

*) Стаття друкувалась в Науковому Збірнику Українського Високого Педагогічного Інституту імени М. Драгоманова, т. II., 1933.

усвідомлювали. Тим то для нас цікаві ті члени чеського народу, що не підлягли такому загальному впливові тої доби. До них належить Ян Православ Ковбек (1805—1854). Він перший із чехів визнав окремішність української мови від польської й російської, пізнав культуру нашого народу, писав про українські пісні чеською й німецькою мовою. Дослідники Я. Ковбка (Ворлічка Фр.,¹⁾ К. Сабіна²⁾ визнають цього письменника за найвизначніше явище чеської літератури 40—50 рр. XIX. в. — але ж відношення його до української справи досі ніхто не торкався.

1.

Юнацькі симпатії Я. Ковбка лежали до клясичних мов. Учень Юнгмана (у староміській гімназії), Я. Ковбек особливо захоплювався латинською мовою, з якої робив переклади на чеську. Поетична натура Я. Ковбка, крім цих перекладів, виявилася в музиці: з дитинства він студіює гру на фортепіяні, в якій робить гарні успіхи.³⁾ Від 1827. р. Я. Ковбек студент прав праського університету; студіює російську й польську мову та вдосконалюється у французькій; 1830. р. закінчує університет і, улягаючи потягові до гуманітарних наук та до пізнання слав'янства, збирається на Схід, щоб »на власні очі бачити ціле наше слав'янське плем'я« — із листа його до Ганки з 16/II, 1831. р. довідуємося, що він готується їхати до Галичини.⁴⁾

У Галичині Я. Ковбек міркував, видко, осісти назавше, думав, що вона стане його новою батьківщиною. Оспівуючи смерть талановитого свого земляка Е. Резлера, що в 22. році життя прибув до Львова теж із наміром студіювати слав'янство, але найшов там свій гріб, він до нього звертається з такими словами:

*Jsa blízek mohly tvé, již Czerwona chová Ruś,
kraj, jenž vlast mi novou, tobě dal odpočinek! —*

і міркує собі, що й йому доведеться в Галичині скласти свої кістки:

*Snad nám též dá odpočinek — snad bujně dorostá
strom, (ta na něm ruský smutně slavík si pěje)
strom, jenž nám na skryší tichou dada šestero deštěk,
náš v zemi hostinské laskavě přijme popel!*

(Sebr. sp. I, str. 39.)

¹⁾ Sebrané spisy J. Kaubka, Praha, 1857—59, I—IV.

²⁾ Dějepis literatury československé.

³⁾ Sebrané spisy, IV. st. 202.

⁴⁾ Укр.-русь. Архив, XV, Львів, 1921, ст. 146.

Ганка зарекомендував Я. Ковбка А. Розцішевському, а той графові Ю. Ромерові, що жив у Пусткові, — і Ковбек у лютому 1831. р. перебуває вже в Ромера як виховник і домашній учитель. Тут, у Ясельщині, українська стихія його ще не захопила: у Пусткові він перекладає Немцевіча, Жолкевського та Пушкіна. Мистецька гра на фортепіяні, здібність імпровізувати на цьому струменті слав'янські пісні привели його на посаду вчителя співу та фортепіяну до пана Росневського в Перемищину, до села Грийовиці, «між русинів, щоб і цих маловідомих, добрих братів пізнати!» (лист із 25/V, 1833. р.).

Тут Ковбек починає пізнавати українську мову. «Мова русинів, і домашня, і церковна, є тепер предметом мого найголовнішого заняття (*hlavnějšího zaměstnání*), що в чеха викликає велику приємність; я не лише не збиваю твердження Кухарського, Шафарика, Раковецького про близькість чеської мови до української, але мушу ствердити, що для чеха насолода (*to rozkoš jest*) розмовляти з русином; і ще було б приємніше, коли б деякі русини, як, наприклад, на Волині, не вживали постійно свого і: біг, кінь, кінський. Панує гіпотеза, що українська мова (*maloruský jazyk*) є мішанина польщини з російщиною (*velkoruštinou*), хоч поляки від русинів багато перейняли, як воно инакше й бути не може» (там таки). У Росневського Ковбек пробув лише рік; потім перенісся до Львова на суплента гімназії, де чотири роки викладав класичні мови і приватно вчив молодь по домах великих панів.

У Львові попав Ковбек у літературне оточення: познайомився не лише з польськими письменниками, але й піонерами нового літературного руху українського (М. Шашкевич, Я. Головацький і Вагилевич) та студював українську історію, літературу, народню поезію. 1837. р. він уже в Празі, від 1839. р. викладає польську мову й літературу на празькім університеті.

2.

У чому виявилися симпатії Ковбкові до українців? Як зрозумів він поставлене собі завдання «пізнати цих добрих маловідомих братів русинів?»

Передовсім він зазнайомився з українською мовою. Коли від половини лютого 1840. р. по червень т. с. р. Срезневський, перебуваючи у Празі, бачився з Ковбком, то вони говорили між собою по українському.⁵⁾ Опанувавши мову, він навіть про-

⁵⁾ Ягичъ, Исторія слав. філологія, ст. 321.

бував робити українські переклади Королеводвірського рукопису: „O mojich vlastních pokusích v překládání polském i rusinském Králod. Rukop., nejvíce k rozochotění i k ponuknutí překladatelů polských i rusinských předsevzatých, slov šířiti zabraňuje mi skromnost, jelikož tyto naše pokusy budouc porovnány s řečenými převody P. P. S (Семенського), W (Вагилевича) i Š (Шашкевича) zajisté by daleko za nimi pozadu zůstati musely“.⁶⁾

Знання української мови та ще до того добрий слух сприяли тому, що Ковбек скоро захопився українською народною піснею. В його статті про Королеводвірський рукопис із 1838. р. ми читаємо: »Я дуже шкодую, що саме тепер не маю під рукою власної збірки українських (rusinských) пісень, які я позбирав у Бережанах, Стрию, Станиславові й понад двісті їх переклав на чеську мову; між перекладами є багато колядок зі збірок Вагилевича та Якова Головацького, які мені — ці працьовники та свідомі слав'янські добродії — позичили«.⁷⁾ Для деяких своїх творів він брав навіть мотта з українських етнографічних матеріалів, н. пр., твір „Hřbitov o dušičkách“ має мотто:

Летит ворон з чужих сторон,
Жалібно кряче;
Ах, не одна мати, не один батенько
За синочком плаче („Червоноруська пісня“),

або студія над Королеводвірським рукописом — українську (rusinskou) примівку: »Щоб лиха не знати, треба на своїм полію та своїм плугом орати«.

Крім цього, Ковбек зазнайомлює суспільство чеське та німецьке з українською народною поезією. Вже 1833. р. на сторінках журналу „Jindya Nyní“ він ізгадує про українські думки, »сумні щодо змісту й щодо музики пісні, звичайно елегії. На Україні, на Поділлі, Волині між українцями (rusiny) в Галичині є велика кількість дуже гарних »думок« — вони зворушливі, ніжні, мелянхолічні; дух їх каже нам про спорідненість із сербською народною поезією та з піснями Королеводвірського рукопису« (ст. 26). Ковбек високо ставить збірки пісень Максимовича, Вагилевича, Головацького, при чому зазначає, що українські пісні, як його переконав довголітній досвід, не тільки

⁶⁾ Časopis Českého Muzeum, 1838, ст. 373.

⁷⁾ С. С. М. 1838, ст. 368.

ні в чому сербським не уступають, а навпаки — своєю первісністю та різноманітністю часто їх перевищують (*nad nimi vynikají*).

Побіч цієї згадки, Я. Ковбек присвятив українській народній поезії дві розвідки, порівнюючи її зі сербською. Перша появилася 1836. р. в журналі „*Mnemosina*“, в п'ятьох числах⁸⁾ під заголовком: »Народня сербська поезія та українська (*rusínská*) народня пісня,⁹⁾ друга — в німецькому празькому журналі з 1838. р. „*Ost und West*“, у п'ятьох числах: „*Ein Wort über die Verwandtschaft der serbischen und russinischen Volkspoesie*“.¹⁰⁾

У першій статті Я. Ковбек ізгадує спершу найстарші збірки сербських народніх пісень Корбе, Фортісі, подрібно спиняється на виданнях пісень В. Караджіча, підкреслює, яке сильне вражіння зробили ці видання на освічене суспільство, доказом чого, мовляв, є й те, що деякі зразки цих пісень брати Грімми переклали на німецьку мову, а 1835. р. пані Тальвіз передала цією мовою всю Караджічеву збірку. Я. Ковбек підносить, що цими піснями були зачаровані такі знавці народньої поезії, як Гердер та Гете, які порівнювали їх із Гомеровими творами, а сербський народ уважали за найпоетичніший народ Європи. Але ж, перебуваючи в Галичині, він, Ковбек, зібрав в околицях Острова, Городища, Юшкович багато українських (*rusínských*) пісень і багато з них поперекладав на німецьку та чеську мову, при чому додає, що тут користувався він і збірником українських пісень Вацлава з Олеська (1833). Сам Ковбек не бере на себе сміливости оцінювати ці (українські) пісні: не його, мовляв, сила як-слід їх проаналізувати та розібрати; цю справу він полишає естетам. Одне тільки може завважити, що ні сербських, ні українських пісень не можна оцінювати за шкільними втертими правилами, бо цих правил до такого роду творчости прикласти не можна.

Далі Ковбек наводить такі взірці сербських пісень: 1) Опис

⁸⁾ Ч. 52 (ст. 209), 54 (ст. 217), 56 (ст. 224), 57 (ст. 227), 69 (275).

⁹⁾ Цього журналу немає в празьких бібліотеках; довелося виписати його зі Львова; з огляду на те, що дістати його тепер дуже важко, я використовую цю розвідку Ковбкову ширше. Г. О.

¹⁰⁾ Ч. 37-42, від 9-26. травня 1838. р., ст. 152, 160, 163, 168, 172.

сербської красуні;¹¹⁾ 2) Вдова та дівчина;¹²⁾ 3) Чоловіча вірність;¹³⁾ 4) Мати, сестра та жінка.¹⁴⁾

На таку саму тему Ковбек найшов українські думки (позбирані в Бережанщині). Подібність і спорідненість їх із сербськими наочна. Котрі з цих пісень своєю поетичністю заслуговують на перевагу — Ковбек не береться судити; але він мусить визнати, що на нас українські думки справляють більше вражіння, ніж сербські¹⁵⁾ (підкреслення Г. О.).

На цьому розвідка кінчається. Заповіджено «далі буде», але обіцянки (з невідомих причин) не виконано.

Метода Я. Ковбка тут така, що він наводить авторитетні голоси про сербські народні пісні, дає потім декілька зразків цієї поезії, а поруч подає аналогічні взірці з української поезії.¹⁶⁾ Не аналізуючи пісні, він передає лише, яке вражіння вона на нього робить, видко, певний у тому, що й кожного читальника вражіння буде таке саме. Такою методою порівнювання він доходить до того, що й українська народня поезія тим більш не уступає Гомеровій (найвища похвала авторитетів для сербської поезії)!

¹¹⁾ Обличчя — лист паперу, лиця — червоне вино, очі — терен, брови — п'явки.

¹²⁾ Юнак, проїжджаючи Сараєвом, роздумує, чи заїхати до вдови Гіяцинти, чи до дівчини Рожі. Золото цінніше, хоч і зношене, ніж срібло, хоч нове та коване — і він цілує вдову Гіяцинту. Нагло входить дівчина Рожа і пророкує нещастя Сараєву, бо тут завелися погані звичаї: юнаки закохуються до вдів, а сиві діди до молодих дівчат.

¹³⁾ Бог покарає дівчину, коли вона вірить у чоловічу вірність; чоловіча вірність, що хмари на небі; коли юнак, кохаючи, хоче тебе назвати своєю, почекай до осені: прийде осінь, мине зима — він иншу дівчину називає вже своєю.

¹⁴⁾ По ганку ходить Іван, звалився ганок, і він зламав собі руку. Віла для вилікування Івана вимагає: від матері правої руки, від сестри її шовкового волосся, від жінки перлового намиста. Мати віддає праву білу руку, сестра шовкове волосся, та дружина намиста не дає — Іван умирає. Прилітають три зозулі: одна голосить не вгаваючи; друга — вранці та ввечір; третя — лише иноді. Перша — Іванова мати; друга — сестра; третя — дружина.

¹⁵⁾ Ось вона, ця думка (перекладаємо з чеського перекладу):

Мати, сестра, та дружина.
Там де мати плаче,
Потік тече кривавий;
Де сестра — струмок невеличкий,
Де дружина — там суха дорога.
Мати день та ніч ридає,
Сестра — як згадає брата.
У дружини — на устах
Лише слова вірности,
Та серце иншого вже любить.

¹⁶⁾ Можна здогадуватися, що розвідка не побачила кінця з незалежних від Я. Ковбка причин, і тому з українських зразків подано йно один, хоч за пляном статті їх повинно б було бути не менше, ніж чотири, як і сербських.

Друга стаття починається теж із указівки на найстартї збірки сербських пісень. Загальний плян перших чотирьох частинок цієї розвідки цілком ізбігається з видрукованою статтею в „Mnemosin“-i 1836. р., тільки всі вони тут більш поглиблені.¹⁷⁾ Так, нпр., Ковбек говорить тут про переклади сербських народніх пісень не лише на німецьку, але й на англійську й французьку мову, та на видання їх у Північній Америці, скрізь, мовляв, ці переклади зустрінуті „mit sehr vielem Beifall“, не зважаючи на віддаленість сербської мови від мови перекладів. На його погляд, із перекладів надзвичайно близькі до оригіналу чеські переклади Челяковського, польські Семенського й **die russinischen des zartfühlenden** Якова Головацького. Далі Я. Ковбек наводить приклади сербських пісень, ті, що й у „Mnemosin“-i, а для своїх висновків, що їх робить у останній, п'ятій частині статті, подає ще вірець литовської народньої пісні: Мати, сестра, дружина.¹⁸⁾

Я. Ковбек уважає, що в українській пісні надзвичайно поетично і психологічно правдивіше змальована смерть удовиноного сина, в порівнянні зі сербською, чи литовською піснею. У всіх трьох піснях виявляється віра в метаморфозу, в переміну жіночих душ із їх ніжною любов'ю — в зозулю.

І в останній частині (чл. 42., ст. 172, 1838, 26/V.) Я. Ковбек подрібно говорить про свята зозулі в литовців, сербів і взагалі у слав'ян. Свято це у слав'ян Ковбек уважає за литовську запозичку; не дурно ж далекозорий Шафарик твердив, що серби й литовці були колись сусіди (ст. 641—642). Про давнє сусідство

¹⁷⁾ Це свідчить, що Я. Ковбек не припинив збирати матеріал на цю тему.

¹⁸⁾ Ось текст цієї пісні:

Їхав я через міст —
упав з коня в річку:
в річці лежав довго, довгих три неділі,
ніхто не тужив за мною...

Пісня закінчується:

Три неділі вдова плаче,
сестра — три роки,
а мати до смерти.

А в пісні: „Мати, сестра й кохана“ співається:

Де мати плаче, там потік кривавий,
Де сестра хлипа — тоненький струмочок,
Де кохана скиглить — с у х а (підкр. К.) стежка в'ється.
Мати плаче рік до року,
Сестра, як брата згадає,
Кохана — як то старий звичай:
На устах у неї — сум, слова побожні,
Та инший уже веселить їй серце.

з литовцями сербів та українців можна, на думку Ковбка, зробити висновок на основі аналізу народньої поезії тих народів...

Ян Ковбек, як відомо, стояв за непідробленість Королеводвірського рукопису. Він доводив, що К. Р. це слав'янський поліглот та що його пісні дуже давнього походження, а доказ на це могла б дати хоч би пісня К и т и ц я. Подібну українську пісню (С. С. М. 1838, ст. 397, зав. 19) Ковбек чув («Вінок») над Лімницею, а живе вона ще в Бережанщині та в Станиславівщині. Ця пісня, на його думку, дуже стара й зовсім «тотожна з Королеводвірською «Китицею» щодо змісту, мотиву, розміру вірша». Ніхто Ковбкові, н. пр., не міг пояснити слова «павліяни», і що тільки Головацький вияснив йому, що воно дуже старе та означає «вінок переплітаний смужками або пав'ячими перами», а питавсь він про значіння його в священників, дяків, хліборобів, молоді та дідів...

Червона Русь, як правдиво про Галичину був висловився колись Шафарик (1825), була в тих часах *terra incognita* Тим то Ковбек міркував собі, що український переклад (*rusinský*) К. Р. Вагилевича міг би дати нагоду пізнати цю країну иншим слав'янським народам, яким відомі були тоді лише деякі українські народні пісні. Переклади Вагилевича, що їх Ковбек мав під руками, написані були почасти кирилицею, почасти латинським письмом, і власне чеським (пікр. Я. К.) правописом. З того можна було довідатися і про мову перекладу, який міг би теж сприяти поширенню слав'янської взаємности. Я. Ковбек знав і переклад М. Шашкевича К. Р., тільки що, мовляв, через недугу поета він був незакінчений. Обидва переклади, на думку Ковбка, гарні, тільки йому більш подобався Вагилевичів, як «вірний, майже дослівний».¹⁹⁾ Оцінюючи його, Ковбек робить деякі цікаві завваги про українську мову: «Вагилевичів переклад К. Р. на українську мову (*rusinský jazyk*), якою народ говорить у Галичині, під Татрами, над Дністром, над Сяном, дуже цікавий для нас, чехів, тим паче, що ця мова прямо таки дивує нас подібністю і спорідненістю з нашою мовою. Коли взагалі українська мова (*maloruský jazyk*) дуже сильно збігається з нашою рідною мовою, то тим більш червоноруська має прямо таки з нашою тотожні звуки й однакові значіння слів» (С. С. М., 1838, ст. 370). На доказ цього він наводить такі спільні з чеською

¹⁹⁾ І Шашкевичів переклад майже дослівний (М. Тершаковець, З. Н. Ш., т. 68).

мовою явища української мови в Галичині (червононоруської): 1) *tiežkyj, pamieť, žiel, šiepka* (перехід *ja* в *je*); 2) *krwawuj* (складотворче *r*); 3) *rukou, horou* (оруд. одн.); 4) *hlyna* (*h* супроти рос. і поль. *g*); 5) *spiwat, prosychat* (волинсь.-укр. *spivaže, prosychaje*, там таки, стор. 371.). Ці свої твердження про подібності обох мов Ковбек і ілюструє зразками перекладів із Королеводвірського рукопису, зладжених М. Шашкевичем та Вагилевичем.²⁰⁾

Я. Ковбек уважає, що кожний дійсно освічений чех, через близькість української мови до чеської, мусів би бути »природним приятелем і прихильником української мови, котра удвоє більше для чехів зрозуміла, ніж „*velkоруština, která čudským vokalismem tolik nabobtněla a oduřalosti nabyła*“ (Spisy, т. IV., ст. 164.)...

²⁰⁾ Подаємо на зразок один побіч одного переклад „Китиці“ обох авторів. На думку Я. Ковбека — обидва написані чеським (підкр. Я. К.) правописом.

М. ШАШКЕВИЧ:

Wije witreňko
Z kňažečkich lisiw,
Bižyt myleňka,
Ku potoku
5 Čerple wodyću
W kowani widra,
Wodoju k diwi
Kutyća plywe,
Kutyća pachnušča
10 Z fijaukiw a roži.
Jala sia diwa
Kutyću lowyty,
Wpała ach wpała
W studenu wodu!
15 Kobych widała
Kutyčo krasna!
Chto tebe v žyznu
Zemlu nasadyu,
Tomu bych dała
20 Zołotyj persteň.
Kobych widała
Kutyčo krasna,
Chto tebe lyčkom
Zwazau miaheňkim,
25 Tomu bych dała
Z kosy jehliču.
Kobych widała
Kutyčo krasna,
Chto-ť po studenyj
Pustyu wodyći,
Tomu bych dała
Z hołowy winok.

Ів. ВАГИЛЕВИЧ:

Wije witreňko
z kněžiwskich lisiw,
bižyt diwoňka
do potoku
5 nabyrat wody
w kowani widra,
po wodi k diwi
kytyčě plywe,
kytyčě wonna
10 z rož a fiolek
i jane diwa
kytyću jmaty,
spala, ach spala
w studenu wodu!
15 Kobych ja znala
kytyčě krasna
chto tebe w porchku
zemlyću sadyu,
tomu bych dała
20 persteň zolotyj.
Kobych ja znala
kytyčě krasna
chto tebe lykom
toneňkym zwězau,
25 tomu bych dała
jehloňku z kosy.
Kobych ja znala
kytyčě krasna
chto tě w studenu
wodyću pustyu,
tomu bych dała
winok z hołowky.

Крім цього Я. Ковбек наводить іще й інші переклади, н. пр. Рожа [Ш., В.], Опушена [Ш., В.], Лібушин Суд [Вагил.], див. *Čas. Čes. Mus.*, 1838, ст. 396, 401, 409.

Симпатії до української мови ґрунтувалися в Я. Ковбка на тому, що він знав і минуле українського народу й долю його мови.

Своє знання історичної долі українського народу він виклав у статтях: „О Panslawismu“ (1847) та „Přehled statisticko-politický hlavnějších jazykův a národův evropských, zvláště slovanských“ (1850).

В першій статті Я. Ковбек підносить негативний вплив для українського народу Люблинської Унії, коли єпископи, воєводи, високі старшини литовські й українські були „vtělení“, як висловився Я. Ковбек, до польського сенату. »Низка князів славного Рюриківського роду спольщилась, прийнявши польську мову й католицьку віру«. Він зазначає, що особливо важкий стан для українського населення наступив після смерти останнього Ягайловича, 1572. р., коли вище духівництво й шляхта стає виключно католицькою; поляки, мовляв, робили великі кривди українцям, шостиміліоновому народові, а з другого боку, українці терпіли від своїх таки спольщених братів українців, які зреклися своєї народности й навіть її соромилися.« (Spisy, т. IV., ст. 105.).

Я. Ковбек знає минуле української мови: Литовський Статут, мовляв, з 1530. р. був виданий українською мовою, він оцінює його як „nejdůkladnější na severu kodex právní“. Українська мова була віддавна мовою дипломатів. Не була для неї суперницею й латина, як сестрі²¹⁾ її, мові польській. Кримські татари, румуни, волохи у зносинах із поляками вживали української мови. „Maloruština byla dříve vzdělána, dříve v písemní jazyk upravena, a protož dříve jazyka polského v ouřadech užíváno. V kanceláři Jagellonské bylo uvedeno pěkné a ouhledné písmo ruské, nebo v ní mnohem více listin ruských vycházelo, nežli polských.“ (Spisy, т. IV, ст. 101.). Офіційні польські кола вживали українську мову й лише з появою письменників Оржеховського, Рея, Кохановського польська література більш і більш удосконалювалася, українська мова поволі мусіла уступати своє місце, спершу при дворі — польська мова стає панською мовою. За Жигмонта Августа польська літературна мова перемогла укра-

²¹⁾ В ориг. „братові“, бо — jazyk (чол. роду).

їнську, і природну мову українських вельмож перемогла польська. Українська мова поволі залишає замки, палаці, залишається в міщан та духівництва, доки врешті не зводиться лише на халуцу селянина та не стає селянською (підкр. Я. К.), а польська мова — панською (підкр. Я. К.). Такий стан мовляв, нагадує й долю мови чехів: „i ona též se ocfla v domě maloměstském a v chalupě vesnické, ale když jí nejhůř bylo, když jako stará žebračka ze zámkův a z panských bytův vyhnána a z větších měst vyháněna byla, přebývala ona stále na farách českých, moravských, slezských a uhersko-slovenských...“ (Spisy, IV., ст. 102.). — Він зазначає, що в церкві теж не було української мови, як і російської (*velkoruské*, термін Я. Ковбка) в Росії — без жадної конституції панує там „matka Cyrillština“, маючи на своєму чолі виписане „nolli me tangere!“ (підкр. Я. К.).

Я. Ковбек спинається на чинниках, які, на його думку, сприяли упадкові української мови. Він докоряє священникам, що вони навіть дома, щоб догодити своїм спольщеним попадям і попівнам, уживають лише польської мови, мовляв, попаді та попівни „toho dovoliti nechtěly“, щоб говорити по-українськи. На його погляд, може, не так державні перешкоди, як більш сам народ винен у пониженню своєї мови, бо сам народ уважає свою мову за нижчу, називає її селянською, а польську мову панською. Але головна вина, на думку Я. Ковбка, падає на ту українську інтелігенцію, що має якенебудь відношення до літератури: ніодин українець не дивиться на літературу українську, як на »вугловий камінь і основу окремої літератури, що має бути початком духового відродження українського народу; всі дивляться на українську літературу, як на предмет тимчасової розваги, так, як скажемо, італійці дивляться на фразки, писані мілянським говором. Сприяє занепадові української літератури й те, що багато українських письменників працює як російські (*velkoruští*) письменники. Він спостеріг, що вони „správnějším a čistějším jazykem píší, čím více se námitek zhladem maloruských boeotismův obávají, pečující ústně i písemně o své velkoruštinou zakryté incognita, ne documenta darent qua sint origine nati“ (Spisy, IV. т. ст. 165.). Він визнає великий авторитет особи у справі піднесення літератури й розвитку мови — та на Україні таких людей, мовляв, бракувало. Росія мала Ломоносова, патріярха

новішої російської мови, і лише через цю особу перемогла російська мову українську. Коли б, мовляв, народився був такий Ломоносов між українцями, сучасна російська письменницька мова зовсім інакше виглядала б і інакше звучала б (Spisy IV. т., ст. 166.).

Така сумна доля трапилась із мовою народу, що, мовляв, має щось уроджене для плекання слав'янської взаємности. Особливо яскравим прикладом на це є українські поповичі в Галичині. Дуже часто вони є дійсні слав'янські поліглотти. Опановуючи мови українську, російську, польську, старослав'янську — вони мають ключ до всіх слав'янських мов. Дайте такому поповичеві сербську, чи чеську книгу — перший раз він її має в руках, і на диво, дуже добре розуміє мову, якої ніколи не вчився. З цього боку воно «інакше цілком буває з поляком, росіянином, сербом і чехом». Зазначення і «з чехом» свідчить, що Я. Ковбек говорив це від щирого переконання, а не з якоюсь задньою думкою, щоб, скажемо, понизити в очах читальника поляків, чи росіян.

Ковбек знав, що на теренах тодішньої Росії йшла денаціоналізація українців, і він указував на це своїм землякам, щоб то вони, може, не дуже то захоплювалися „*Rusam-и*“. Чеська мова, коли б вона була підлегла росіянам, без сумніву вже скидалася б на того Робінзона на пустому острові Караїбському, оточеному звідусіль російським морем; вона з-дня-на-день, швидким темпом, ішла б до загину». (Spisy, IV. т., ст. 80.). Через те «й українці в Росії зійшли на — хахлів, цей найздатніший для слав'янської взаємности народ.»

Ковбек поділяв і загальну українську думку, що долю України вирішила була перемога Петра I. під Полтавою: російська гегемонія була для українців „*neodvratitelné mstivé fatum*“. Він був переконаний, що даремно сподіватися розквіту української мови в Росії; коли його не діждеться в Галичині та на Угорщині (Буковина була тоді злучена з Галичиною), то нема надії, щоб вона взагалі коли розвинулася» (Spisy, IV. т., ст. 166.).

Симпатії Я. Ковбeka до української мови не остали й пізніше, в 1850. р., коли він видав розвідку: „*Přehled statisticko-politický hlavnějších jazykův a národův evropských, zvláště slovanských.*“.

В основу того, яку »рангу« має займати література кожного зі слав'янських народів, Я. Ковбек кладе кількість населення кожного слав'янського народу: коли населення більше за 10 мільйонів, то література цього народу — I. ранги; при 5—10 мільйонів. — II., при 5 мільйонів. — III. ранги. Відповідно до такого критерія українській літературі, як літературі 14-мільйонного народу, довелося зайняти першу рангу, як і літературі російській. Звичайно, на такий критерій ми погодитися з Ковбком не можемо. Але для нас цікаво знати, що ще в першій половині XIX. в. Я. Ковбек, перший із чехів, представник науки таке поважне місце визначив нашій літературі між слав'янськими літературами...

5.

Виринає питання, звідкіля черпав Ковбек своє знання щодо української справи. Сам він ізгадує про твори Максимовича, Шафарика, про Кухарського. Але ж цього було за мало, щоб ізбудити аж такий інтерес до українства.

Може, Галичина вже мала тоді якісь особливо вартні видання? Духовим дзеркалом убогої галицької думки в ту добу є бібліографія, видана Я. Головацьким у збірнику »Галичанинъ« 1863. р. (ст. 309—327). З цього джерела довідуємося, що від 1772—1848, себто, за 76 років, видано всього 126 книжок. Перша книжка, видана громадянкою 1835. р., була: Образцы чистописанія, изд. Іаковомъ Нероновичемъ, Львовъ, 1835. Громом, що, здавалося, назавжди прочистив духову галицьку атмосферу, була епохальна книжка: Русалка Днѣстровая 1837. р. Але дальші видання, до 1845. р. включно, показують, що суспільство далеко ще не стануло на становищі »Русалки Дністрової«...²²⁾

²²⁾ Ось книжки, що в них пробиваються духові потреби тодішньої інтелігенції: 1838. Вѣнецъ високого благодаренія во честь свѣтло празднующаго Рождества Его Величества Фердинанда I. кесара Аустрійского, короля Угерского, Ческого, Галицкого и Володимирского, дня 19. цвѣтня 1838., 10 страницъ; Звукъ радостотворного гласа днемъ 8. Ноембрія 1838 года яко во праздникъ торжества тезоименитства Его Превосходительства Преосвященѣйшаго и Всечестнѣйшаго Господина Михаила Левицкого, Митрополита Галицкаго (10 стр.); 1839: Радостное привитаніе Его Цѣсарско-королевского Высочества Ерц-Герцога Францѣшка Карла во Львовѣ мѣсяцѣ Септемврія. 1839 — 4 стр.; 1840. Вѣнецъ благодарной милости днемъ 8. Ноемврія 1840, яко свѣтлоторжественный праздникъ тезоименитства Его Высоко-Превосходительства Господина Михаила Левицкого, Митрополита Галицкого, — 8 стр; 1841. Чувствія любви и благодаренія къ отечеству Буковинской Семинаріи питомцевъ на новый годъ 1841. Въ пользу въ скудости страждущихъ священническихъ вдовъ греко-восточныя церкви Буковинской епархіи жертвуютъ слушатели третіяго года богословія (Въ Черновцахъ) Тоже все на румынскомъ и нѣмецкомъ языкахъ; — 1842. Способъ борзо выучити читати, Въ Львовѣ. Сочиненіе Юсафата Кобрынского, 43 стор....

І лише від 1845. р. ця духова атмосфера трохи прочищується, коли почали появлятися за редакцією Івана Головацького такі книжки, як Вѣнокъ Русинамъ (вид. в р. 1845, 1846, 1847). Значить, не в галицьких виданнях треба шукати впливів на засвоєння Я. Ковбком цікавих для нас поглядів на українську мову, історичну долю нашого народу й т. д., а в живих зносинах із людьми, які могли на нього вплинути в цьому напрямку.

На попередніх сторінках нашого огляду ми вже зазначили, що Я. Ковбек був близькою людиною до «Руської Трійці». Він добре знав не лише про працю кожного з її членів, але й особисті справи (про стан здоровля, нпр., М. Шашкевича, що не дозволило йому докінчити перекладу Королеводвірського Рукопису на українську мову). Він користується збірками пісень Я. Головацького, рукописами перекладів Королеводвірського рукопису Вагилевича та М. Шашкевича. Ще більше, Я. Ковбек бере участь у епохальній праці, що її виконано завдяки енергії цих трьох ентузіястів: у передмові до «Русалки Дністрової» з 1837. р. ми читаємо: «Поклонися, Русалко наша, низько Всечесному Господареві Николаю Верещинському, що тобі звелів родитися, і всім, що тебе пристроїли піснями народними і стариною, а іменно: Трудолюбивому Мирославові Ільковичови, потім Православові Ковбкові...» До 1888. р. для читача «Русалки» було таємницею: за що ж, власне, в передмові «Русалки» висловлено подяку Я. Ковбкові? З тексту лише видно, що він допоміг чимсь «пристроїти», себто, оздобити Русалку. Але з книжки Я. Головацького «Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885—86 годы», Вильно, 1888, (стор. 51.) довідуємося, що Я. Ковбек «сообщилъ Шашкевичу русскую грамоту съ 1424 года». І дійсно, на сторони 121. «Русалки» ми бачимо кліше з таким підписом: «Зоудечовский староста Ленко про розмежоване землѣ паців Юрковского ізъ Івашкомъ Борыніцкимъ, грамота від 1424. р.». Цю грамоту видавці вважали цікавою, й тому не диво, що й через 50 років Яків Головацький, співучасник видання Русалки, пам'ятає, хто й яким матеріалом спричинився до її видання.

Є підстави думати, що не тільки інтерес до української справи в Я. Ковбка виріс із приятелювання його з галицькою «Трійцею», особливо з Яковом Головацьким, але й його захоплення, а, може, й ознайомлення зі сербськими піснями.

Якову Головацькому, як відомо, на його життєвому шляху, в Пешті (де він закінчував філософію), доля судила познайомитися з многими слав'янськими, особливо сербськими²³⁾ студентами. Це Яків Головацький, на нашу думку, і приніс на галицький ґрунт зацікавлення сербською народньою поезією. Він перший, видко, сформулював, у Галичині таку оцінку сербських пісень, видруковану значно пізніше: «Слава їх уже давно розлягалася по цілій Європі; на всі язики їх перекладено, розхвалено і досить оцінено. Бо і другі словенські наріччя присвоювали собі побратимську їх красоту до своїх зільників народної поезії: читали-сьмо красні переклади сербських пісень по чеськи, по польськи і по велико-руски. Але ледви хто удасть так переложити їх, щоб зовсім задержалася краса первісна. Не на уйму високих дарованій перекладачів то сказано, но думаю, причина тому є в самім язиці, в ступені і роді єго образования. Словенські наріччя переймали багацько чужого, несловенського і так одні більше, другі менше насякалися чужими ізворотами, ненаським духом. Насупротив сербське наріччє, подібно малоруському, ані книжно образоване, ні ученими витребеньками перекрашоване, ні на чужий лад пристроюване, заховало свою старосвітську старь, свою природную красоту. Для того, думаю, ледви котре із словенських наріччій є способніше до переклада сербських пісень, як наше. Малорусчина одна годна переняти тії краснозвучні народні утвори тай разом заховати вірно тую просту красу без всякої припуди».²⁴⁾

Сам Я. Головацький, на початку сорокових років ХІХ. в., під безпосереднім впливом сербського оточення, студентів, під впливом вражіння, яке сербські пісні зробили на всю Європу, був, звичайно, дуже захоплений сербською народньою поезією, й від нього це захоплення переходило на його найближчих друзів: Шашкевича й Вагилевича. Доказ на це те, що в «Русалці» поміщено декілька перекладів сербських пісень: 1) Дівчина і риба; 2) Дівчина до рожі; 3) Пуста дівчина; 4) Дівчина лице мюча; 5) Ангельчині ворота; 6) Знатель (це все пере-

²³⁾ Твори Головацького, вид. „Просвіти“, 1913. р., ст. 147.

²⁴⁾ Там-таки, ст. 200—201.

клади Шашкевича); 7) Три туги; 8) Смерть милих (переклади Я. Головацького).²⁵⁾

Те, що Ковбек чув українські пісні, бачив на власні очі, з яким переживанням виливає наш нарід у них свої почування, — викликало в нього захоплення нашими піснями. Цей його особистий досвід, як ставиться до своєї пісні наш народ, яке вона для нього має значіння, був зміцнений ізбігом щасливих обставин: Я. Ковбек був свідком, що українська »Трійця« М. Шашкевич, Я. Вагилевич і особливо Головацький поринули в українській етнографії. Їх збірники етнографічного матеріалу, які використовував Я. Ковбек, як сам признається, показали йому багатство української пісні в усі доби нашої історії, і коли до них додати збірку Максимовича, яку він знав, — і на всіх просторах, заселених нашим народом.

Більшу поетичність нашої народньої поезії в порівнянні зі сербською відчули передусім Головацький, Шашкевич, Вагилевич, вони перші могли порівнювати свою рідну мову з нерідною їм сербською мовою, не Я. Ковбек, що в даному випадку нерідну йому мову (сербську) порівнював із нерідною (українською). І коли Ковбек містить у „Mnemosin“³⁸-і (1836) або в „Ost und West“ (1873) статті, де доводить, що українська народня пісня поетичніша, ніж сербська, то це мимоволі викликає справедливий здогад, що думки »Руської Трійці«, головню ж Головацького, на цю тему зробились думками Я. Ковбка. Коли навіть він не міг у журналі „Mnemosina“ докінчити статті про порівняння української народньої поезії зі сербською, то не диво (на ті часи!), що особи українського походження зовсім не могли виступати перед широким суспільством, у пресі, з подібною статтею. Цей наш висновок ізбігається і з висновком акад. др-а К. Студинського про те, що низка статтів Вагилевича²⁶⁾ та Головацько-

²⁵⁾ „Русалка“, ст. 103—109. Пізніше Яків Головацький переклав іще такі сербські пісні: 1) Вівчар та дівчина; 2) Один милий та й той далеко; 3) Нема гаразду з вдовицею; 4) Заручена з воєводою Степаном; 5) Знаки чемної дівчини; 6) Виховання; 7) Дівчина молодцям услугує; 8) Що кому до вподоби; 9) Донька розумніша; 10) Котра неньки не послухає; 11) Рада милій; 12) Згода; 13) Шкода часу марнувати; 14) Дівочий суд; 15) Дамян і его любя; 16) Уволена воля; 17) Нещасна; 18) Зависть; 19) Три туги; 20) Смерть милих; 21) Асан-Аганиця; 22) Попови; 23) Школяреви, пор. Твори, вид. Львів. „Просвіти“, 1913. р. ст. 207.

²⁶⁾ Гуцули, Бойки і т. д. (С. С. М. 1839. р., 1840, 1841).

кого²⁷⁾ »вийшли в чужій мові, бо в рідній мові їх не можна було, по цензурним умовам, видрукувати.«²⁸⁾

Та могла бути й інша причина, щоб стаття про більшу поетичність української народньої поезії супроти сербської вийшла зпід пера чужинця, а не українця: стаття чужинця набирала більшої ваги щодо своєї об'єктивності, а то на адресу українця в читача, мимохіть, міг повстати закид, що його міркування викликані »патріотичним« почуттям, а не холодною логічною аналізою й об'єктивним станом, що виходить із порівняння української й сербської народньої поезії.

Таким чином, 1) неможливість українцеві своєю мовою вільно виступати в пресі, та 2) більша користь для української справи, якщо стаття вийде зпід пера чужинця, чужою мовою, могли спонукати членів »Трійці«, чи одного кого-небудь із них (найскорше Я. Головацького), вплинути на Я. Ковбка, щоб він виступив із такою статтею.

Але щоб у повній мірі переконатися, як Я. Ковбек у популярнішій формі ширив між чужинцями (щодо українців) ті відомості, які один із »Трійці« мав науково опрацьованими, (які пізніше й оголосив друком), розглянемо праці Я. Головацького, де він трактує про українську мову, її минуле — як мову дипломатичну і т. д., і т. д.

Порівнявши погляди Я. Головацького на цю справу з поглядом Я. Ковбка, ми доходимо до думки, що Ковбек, дійсно, популярно виклав те, що Я. Головацький, коли не мав у теці цілком уже науково опрацьованим, то, принаймні, мав уже зібраний на цю тему матеріал. Ми спиняємося на таких творах Я. Головацького: 1) »Розправа о языцѣ южнорускѣмъ и его нарѣчїяхъ, 23. жовтня, 1848. р.«, та 2) »Три вступительніи преподаванїя о рускѣй словесности«, 1849. Тут Я. Головацький уважає, що »одни брали церковно-словенскїй за правдивый старорускїй языкъ, ѡтъ которого нынѣшній малорускїй буцѣмъ зѡпсованый, зпольшеный походити має; другїи гадали, що ѡнъ є лишъ нарѣчїємъ польского, инши зновъ, що нарѣчїємъ великорусского языка. Мыслии (підкр. О. Г.) тїи выображенїя походили изъ слабого умѣнья церковно-словенского, а ще слабшого знанья стародавнихъ памятникѣвъ малорусского языка и

²⁷⁾ Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі (С. С. М. 1841, 1842).

²⁸⁾ Др. К. Студинський: Кореспонденція Якова Головацького 1835—1849.

розвиття рускої словесности.»²⁹⁾ Головацький покликується на давні договори Руси з Греками: Олега (912), Ігоря (945), Святослава (971); на церковні устави Володимира (996—1011), Слово о полку Ігоря (1185), Остромирове Євангеліє (1056—1057), Зборники Святослава (1073—1077) і інші пам'ятки й констатує, що це є давні пам'ятки тодішньої живої української мови, — що »нашъ южнорускій языкъ мавъ въ головныхъ зачеркахъ тую самую статью, то саме направленьє, що нынѣшній«. Усі ці думки міг зачерпнути Я. Ковбек безпосередньо через своє знайомство з Головацьким, від нього, від Головацького, що цією справою займався, й опісля склав ці свої погляди на письмі. Фільольогічною аналізою пам'ятників Ковбкові, людині практичній, займатись було ніяк. Автім, у кожного українського інтелігента того часу в Галичині була жива традиція про тисячолітні літературні й мовні скарби, всі ці думки можна було почути від кожної пересічної інтелігентної людини...

На терені Галичини особливо болюча була боротьба проти погляду на українську мову як на говірку польської мови. І тому, коли Я. Головацький обґрунтовує безпідставність цього погляду, то він користується літературою цього предмету — що так зрозуміло з боку Головацького, як фахівця цього питання й людини, що, так би мовити, фізично відчувала біль від поширювання в суспільстві таких, шкідливих для української справи, поглядів. »Не утворився ѓнъ (себто, український язык) въ пизнѣйшихъ часахъ за ляцкого панованя. Тое доводять памятники писменни рускіи до XIV. столѣтъя. Уже Могильницькій (себто, Іван) доказавъ въ своѣй розправѣ (себто „*Rozpraw-i o języku ruskim*“, 1833.), що языкъ польскій не перетворивъ южноруского языка и не впливавъ на образованье его, але на отворотъ польскій языкъ виненъ свое образованье, правильностъ и свой борзый взрѣстъ впливови рускому. Польскій ще тогда совсѣмъ не бувъ кныжнымъ, не бувъ письменнымъ, коли Русь наша въ своимъ майже языцѣ мала законы, сношенія, писала грамоты, договори, ѓтправляла суды и пр.«³⁰⁾ Або ще яскравіше твердження Я. Головацького на цю тему: »Въ томъ новѣмъ складѣ рѣчей Русь прилучена до Литвы со-

²⁹⁾ Розправа, ст. 19.

³⁰⁾ Розправа, ст. 21.

всѣмъ стала ся панующа въ цѣлѣмъ симъ великѣмъ княжествѣ. Князѣ Литовскіи не чинили жадного насилья ни вѣрѣ, ни языкови, ни обичаямъ..., але охотно сами приймали и вѣру и народнѣсть руску. Рускій языкъ якъ бувъ правительскимъ и урядовымъ давнѣйше, такъ и теперъ въ цѣлѣмъ Литовскорускѣмъ панствѣ остався» ...»Навѣтъ Татарѣ уживали въ сношеніяхъ и угодахъ исъ королями Польскими тогожъ языка книжного руского«...»Статутъ Литовскій, уложеный на пѣдставѣ давныхъ звичаєвыхъ правъ Руси, богато лѣтописей и собраніе грамотъ, знаныхъ пѣдъ именемъ Метрики Литовскои, писани тымъ же языкомъ. Стосы паперѣвъ урядовыхъ, такъ званныхъ судѣвъ земскихъ и городскихъ лежали въ давныхъ воеводствахъ на Руси писани такожъ рускимъ письмомъ и языкомъ«...»³¹⁾

Покликуючись на польскі джерела, Я. Головацький твердить, що «въ XV., XVI. вѣку умѣли ученіи Поляки по — словенски и по руски; Длугошъ и Стрыйковскій читали рускіи лѣтописи; Бѣльскій приводить азбуку въ своей кроникѣ; кардиналъ Олесъницкій умѣвъ по руски читати и писати, чимъ собѣ найбільше ласки съєднавъ у В. Кн. Витовта (притім він цитує курс історії поль. літератури Вішневского Т. VI., ст. 576). Языкъ рускій бувъ языкомъ придворнымъ и урядовымъ за вел. кн. Литовскихъ Ягайла, Витовта, Казимира Ягайловича и др. — „*Królewska kancelarya więcej niekiedy miała do expedyowania aktów ruskich, aniżeli łacińskich lub polskich*“ (Вішневскій, Т. VI., ст. 221)«...»³²⁾»Сами Поляки признають тую силу Руцины за первихъ королѣвъ (полуруского) Ягайлового рода, коли меже пѣддаными сихъ королѣвъ ледви не три четвертины людности руской було (цитує Ф. J. Jekla, „*O Polsce, jej dziejach i konstytucyi*“, Львів, 1819, т. III., ст. 80.).

Всі ці виписки нагадують нам живо те, що писав про українську мову Ковбек.

Наукові висновки Я. Головацького про відсутність впливів польської мови на українську, про те, що українська мова була дипльоматичною мовою й т. д., й т. д., (подані висновки оперті на джерелах) Я. Ковбек (що цілком зрозуміло) проголошує як лише твердження без того наукового апарату, який мав під рукою Я. Головацький.

³¹⁾ Три вступительніи преподаванія... ст. 16—17.

³²⁾ Розправа, ст. 25.

Чи на підставі того, що ми використовували головні праці Я. Головацького, як праці, що містять рівнобіжні думки з працями Я. Ковбка, можна піднести здогад, що лише Я. Головацький впливав на Я. Ковбка?

Я. Головацькому пощастило, що сьогодні вже видруковане все те, що він написав: літературне й наукове обличчя Я. Головацького, хоч би з праці др-а К. Студинського, ми вже досить добре знаємо; Вагилевич і Шашкевич — із цього боку менше щасливі. Але ми про них знаємо, що справам, які захопили Я. Ковбка, і вони присвятили теж багато праці. І хоч ми позбавлені можливості точно з'ясувати вплив на Ковбка щодо українства кожного з них, то проте було б кривдою для Шашкевича й Вагилевича, коли б ми приписали інтереси й зацікавлення Я. Ковбка українськими справами виключно самому Я. Головацькому.

Правда, Головацький міг уплинути на Я. Ковбка більше, ніж інші, себто Шашкевич і Вагилевич, але такі глибокі й тривалі симпатії Я. Ковбка до української мови взагалі, до долі нашого народу, є результатом, гадаємо, впливів цілої «Руської Трійці...»

Того ж автора:

- 1) В. С. Караджич, его литературные труды и переписка (за працю одержана нагорода — золота медаль — „Отчетъ С.-Петербургскаго университета за 1913 г.“, стор. 442).
- 2) Ввід до Слав'янознавства — літографований курс лекцій, 131 стор.
- 3) Одна з жертвъ визвольної боротьби на Кубані (з приводу смерти М. С. Рябовола) Л.—Н.—В. 1926., V.
- 4) Карель Гавлічек-Боровський. Л.—Н.—В. 1926., XII.
- 5) Котрі пам'ятники українські, а котрі білоруські (записка істор.-філологічного відд. Акад. Наук, 1926., IX.).
- 6) „Гісторыя беларускай кнігі“ — Slavie, 1927., I.
- 7) Листування Т. Г. Шевченка з Я. Кухаренком. Л.—Н. В. 1927., X.
- 8) Я. Г. Кухаренко. В-во „Ока“. Коломия 1928., ц. 2 к. ч.
- 9) Біографія Я. Кухаренка й аналіза видань його творів. (Я. Г. Кухаренко. Твори. Перше повне ілюстроване видання, В-во Громади Українців з Кубані. Прага 1928., 144 стор., 5 ілюстр., ц. 18 к. ч.
- 10) Біографія Карла Гавлічка-Боровського, Карель Гавлічек та Іван Франко. (Карель Гавлічек-Боровський. „Вибір поезій“. Переклад Івана Франка. В-во „Чесько-Українська Книга“. 1929, 190 стор., 130 ілюстр., ц. 25 к. ч.)
- 11) Історія тексту й перше („Лішкове“) видання поеми Карла Гавлічка-Боровського „Křest sv. Vladimíra“, 1929., 31 стор., ц. 5 к. ч.
- 12) První tři redakce „Křtu sv. Vladimíra“ Karla Havlíčka-Borovského, 19 стор., ц. 5 к. ч.
- 13) Т. І. Масарик. Як працювати. переклад 120 стор., ц. 10 к. ч.
- 14) Історичний підклад роману Алоїса Їрасека „Темно“, 1931, 34 стор., літографія.
- 15) Dějiny textu „Křest sv. Vladimíra“ básně Karla Havlíčka Borovského, 1933, 660 стор., 300 к. ч.
- 16) Огляд духової праці в Ч.С.Р.